

Дейнеко Олександра Олександрівна, кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології, Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, Україна
e-mail: deineko@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0002-3659-0861

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ: ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Здійснено соціологічний аналіз конструювання соціальної згуртованості як категорії державної політики. Аналізуючи зміст цілей сталого розвитку України до 2030 р. та Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр., автор підсумовує про необхідність визначення на рівні правових норм виміру соціального капіталу як компонента соціальної згуртованості на соціальному рівні.

Ключові слова: *соціальна згуртованість, соціологічний аналіз законодавства, соціальний капітал, цінності згуртованості, соціальні нерівності, реінтеграція, тимчасово окуповані території.*

Постановка проблеми. Контекст глобальної пандемії, обмеження територіальної мобільності та посилення індивідуалізації стилів життя в умовах цифрової сучасності створюють серйозні виклики для формування та відтворення соціальної згуртованості сучасних суспільств. Особливо гостро ці виклики постають у контексті українського суспільства, в якому триває реформування різних сфер життєдіяльності, частина території є тимчасово окупованою та зберігаються ризики зовнішньої воєнної агресії. Тому дослідження феномену соціальної згуртованості представляють як науковий, так і державницький інтерес.

Незважаючи на те, що традиція дослідження соціальної згуртованості бере свій початок ще у роботах класиків соціологічної думки – Е. Дюркгайма (органічна та механічна солідарність) [1], Ф. Тьонніса (община/спільнота та суспільство) [2], Т. Парсонса (інтеграція соціальної системи) [3], активний інтерес до вивчення цього феномену спостерігається лише з кінця ХХ ст. В академічному дискурсі це пов'язано з актуалізацією досліджень якості

життя та розробкою концепту «соціальної якості» [4], одним із компонентів якої є соціальна згуртованість. У політичному дискурсі підвищена увага до феномену соціальної згуртованості з боку національних урядів (уряд Канади) та наднаціональних об'єднань (Європейська Комісія) зумовлена викликами глобалізації, поглибленням соціально-економічних нерівностей, кризою держави добробуту та зростанням етнокультурного різноманіття [5]. З метою протидії викликам глобалізованого світу наприкінці 90-х рр. ХХ ст. уряд Канади створив дослідницьку групу «Мережа соціальної згуртованості» (Social Cohesion Network), аналітики якої запропонували не лише модель емпіричного вимірювання цього соціального феномену, але й розробили напрями державної політики, спрямовані на посилення соціальної згуртованості для канадського суспільства (див. докладніше [6]). «Канадські ініціативи» були суголосні діяльності Ради Європи, де у 2000 р. не лише існував Європейський Комітет Соціальної Згуртованості (the European Committee for Social Cohesion), але й була ухвалена Стратегія розбудови соціальної згуртованості на рівні ЄС [7].

Доцільно зауважити, що активний євроінтеграційний поступ України має супроводжуватись уведенням категорії «соціальна згуртованість» у систему пріоритетів національної державної політики. Нагадаємо, що на рівні документів Ради Європи соціальна згуртованість визначається як «спроможність суспільства забезпечувати добробут усіх своїх членів, мінімізуючи розбіжності (диспропорції) та уникаючи маргіналізації» [8, р. 14]). Необхідність забезпечення такої спроможності на інституційному рівні робить державу одним із ключових суб'єктів конструювання соціальної згуртованості на макросоціальному рівні. Нормативне закріплення компонентів соціальної згуртованості та формування умов для її посилення є необхідним етапом на шляху засвоєння цінностей згуртованого суспільства на рівні інших соціальних суб'єктів, практики яких формують діяльнісне підґрунтя відтворення цього феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У рамках світового досвіду досліджень соціальної згуртованості сформувався два основних підходи до її аналізу – державницький та академічний (детальніше див. [9]). Нагадаємо, що представниками першого підходу ми вважаємо Дж. Дженсон [10], П. Бернарда [11], П. Дікеса [12], Р. Бергер-Шмітт [13], Е. Гріна та Дж. Джанмаата [14], що розглядають соціальну згуртованість як категорію соціальної політики держави, виокремлюючи три її виміри – економічний, політичний та соціокультурний, не розмежовуючи структурні компоненти згуртованості та умови її посилення чи послаблення. В якості теоретичного фрейму цього дослідження ми спиратимемось на напрацювання дослідників державницького

підходу до соціальної згуртованості – Дж. Дженсон, що запропонувала модель картографування соціальної згуртованості, спираючись на аналіз її дефініцій у текстах нормативних актів; П. Бернара, який доопрацював модель Дж. Дженсон; а також на модель двох вимірів соціальної згуртованості Р. Бергер-Шмітт, яку дослідниця випробувала під час розробки Європейської системи соціальних показників. Канадська дослідниця Дж. Дженсон виділила п'ять вимірів соціальної згуртованості, що побудовані як дихотомічні вісі: *приналежність – ізоляція* («цінності, що поділяються», колективні ідентичності); *інклюзія – ексклюзія* (рівність можливостей в умовах ринкового суспільства); *участь – пасивність* (громадський активізм); *прийняття – неприйняття* (прийняття різноманіття); *легітимність – нелегітимність* (підтримка легітимності політичних інститутів) [10]. П. Бернард у подальшому вдосконалив цю модель, додавши вимір *рівність – нерівність*, посиливши економічне підґрунтя соціальної згуртованості [11].

Дослідниця Р. Бергер-Шмітт, спираючись на аналіз моделей Дж. Дженсон та П. Бернарда, запропонувала два виміри соціальної згуртованості – виміри нерівності та соціального капіталу. Перший вимір має на меті створення рівних можливостей, мінімізацію розбіжностей та протидію соціальному виключенню у суспільстві. Другий вимір сприяє зміцненню соціальних відносин та зв'язків, охоплюючи різні індикатори соціального капіталу [13]. Ці виміри соціальної згуртованості дослідниця операціоналізує, виокремлюючи 14 вимірів життя, охоплених Європейською системою соціальних показників (транспорт, дозвілля, медіа та культура, громадська та політична участь, освіта, ринок праці, зайнятість, здоров'я). Особливість моделі Р. Бергер-Шмітт полягає у функціональності вимірів соціальної згуртованості, що робить її евристичним фреймом для аналізу правового дискурсу соціальної згуртованості. Спільні риси моделей соціальної згуртованості Дж. Дженсон та Р. Бергер-Шмітт вдало концептуалізують К. Халс та В. Стоун, виокремлюючи три сфери застосування поняття «соціальна згуртованість» – сферу соціального капіталу (соціальні відносини повсякденного життя); сферу зменшення нерівностей між соціальними групами; сферу культури (норми, що обумовлюють взаємодії, формуючи почуття спільної мети, ідентичності, цінностей) [15].

Метою нашої розвідки є соціологічний аналіз особливостей конструювання соціальної згуртованості як категорії державної політики крізь призму правових норм чинного українського законодавства.

Виклад основного матеріалу. Основний вектор соціетального розвитку українського суспільства визначається на рівні державних стратегій, концепцій та програм, що містять не лише конкретні плани заходів, але й закріплюють принципи реалізації державної політики. У контексті проспективного погляду

на розбудову українського суспільства варто звернутись до аналізу Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [16]. Зауважимо, що перелік цілей сталого розвитку сформульований на основі глобальних цілей, проголошених Генеральною Асамблеєю ООН, з адаптацією до української специфіки. Незважаючи на те, що сприяння зміцненню згуртованості громад визначено ООН в якості однієї з цілей сталого розвитку (п. 34) [17], в Указі Президента поняття «згуртованість» чи «згуртоване суспільство» не зустрічаються. У той же час аналіз змісту 17 цілей сталого розвитку України до 2030 р. дозволяє визначити 5 із них, які розкривають окремі аспекти соціальної згуртованості як категорії соціальної політики (див. табл. 1).

Як бачимо, найбільш системно у цілях сталого розвитку України до 2030 р. відображений вимір нерівностей як компонент соціальної згуртованості (у контексті заходів щодо його мінімізації у різних сферах – економічній, інфраструктурній, соціальній). Закріплені цілі засвідчують актуалізацію інклюзивного підходу в державній соціальній політиці, що нарешті виходить за межі вузького законодавчого визначення ексклюзивних груп (традиційно для України – осіб з інвалідністю) та виключно освітнього простору («входячи» в соціально-економічний простір). Зміст усіх наведених цілей тією чи іншою мірою можна номінувати таким, що має інклюзивний характер, оскільки він спрямований на формування рівності можливостей в умовах ринкового суспільства (особливо у сфері зайнятості), що є показниками вісі інклюзія – ексклюзія за Дж. Дженсон. У той же час інші компоненти соціальної згуртованості, що пов'язані з виміром соціального капіталу (участь – пасивність; легітимність – нелегітимність за Дж. Дженсон; якість соціальних відносин та якість інститутів виміру «соціальний капітал» за Р. Бергер-Шмітт) практично не охоплюються державою на рівні цілей сталого розвитку.

Таблиця 1

Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. крізь призму концепцій соціальної згуртованості

Визначені цілі	Соціологічна інтерпретація в рамках концепцій соціальної згуртованості
Ціль 4: забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх	Інклюзивний підхід та рівні можливості (вісь «інклюзія – ексклюзія» за Дж. Дженсон); доступ до закладів освіти (підвиміри «рівні можливості» та «локальні розбіжності в умовах життя» виміру «нерівності» за Р. Бергер-Шмітт)

Закінчення табл. 1

Визначені цілі	Соціологічна інтерпретація в рамках концепцій соціальної згуртованості
Ціль 5: забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат	Гендерна рівність (вісі «інклюзія – ексклюзія» та «приналежність – ізоляція» за Дж. Дженсон); підвимири «рівні можливості» та «соціальна ізоляція» виміру «нерівності» за Р. Бергер-Шмітт
Ціль 8: сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх	Зайнятість як компонент вісі «інклюзія – ексклюзія» за Дж. Дженсон; підвимірів «рівні можливості» та «соціальна ізоляція» виміру «нерівності» за Р. Бергер-Шмітт
Ціль 10: скорочення нерівності	Вісь «рівність – нерівність» за П. Бернардом; вимір «нерівність» за Р. Бергер-Шмітт
Ціль 16: сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях	Миролюбність та відкритість суспільства (вісь «приналежність – ізоляція» за Дж. Дженсон), підзвітні інституції широкої участі; вісь «участь – пасивність» за Дж. Дженсон та підвимір «якість інститутів виміру «соціальний капітал» за Р. Бергер-Шмітт

Не розкритий належною мірою і зміст соціокультурного виміру соціальної згуртованості (спільні цінності, почуття приналежності, солідарності та довіри), що не дозволяє нам визнати цілі сталого розвитку України до 2030 р. такими, що повноцінно конструюватимуть соціальну згуртованість українського суспільства. Водночас аналіз змісту цілі 16 засвідчує пріоритетність формування згуртованого суспільства, ключові ознаки якого – миролюбність та відкритість – повною мірою відповідають змісту соціальної згуртованості, запропонованому Радою Європи.

Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» став концептуальною основою для розроблення та ухвалення Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки [18] – правового акта, в якому вже застосовується поняття «згуртованість», а ідентифіковані нами компоненти соціальної згуртованості набувають нормативного уточнення. Важливо зазначити, що порівняння змісту стратегічних цілей

попередньої Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року [19] із поточним документом засвідчує здійснення законодавцем нормативного «повороту» до концепції соціальної згуртованості (див. табл. 2).

Таблиця 2

Стратегічні цілі державної регіональної політики до 2020 р. та до 2027 р.

Стратегічні цілі державної регіональної політики до 2020 р.	Стратегічні цілі державної регіональної політики до 2027 р.
<i>Ціль 1</i> Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів	<i>Ціль 1</i> Формування <i>згуртованої</i> держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах
<i>Ціль 2</i> Територіальна <i>соціально-економічна інтеграція</i> і просторовий розвиток	<i>Ціль 2</i> Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів
<i>Ціль 3</i> Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку	<i>Ціль 3</i> Розбудова ефективного багаторівневого врядування

Як бачимо, законодавець не лише переходить від концепту соціально-економічної інтеграції (конструювання якої не передбачає «автоматичного» виникнення соціальної згуртованості) до стратегічної мети формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах, але й робить цю мету першим пріоритетом. Проте визначення поняття «згуртована держава» у тексті Стратегії відсутнє.

Категорія згуртованості постає у Державній стратегії як результуюча властивість міжрегіональних взаємодій, активізації їхньої співпраці та нівелювання міжрегіональних відмінностей. Перше використання поняття «згуртованість» постає в рамках підрозділу «погіршення людського капіталу», що визначається як загальнодержавний виклик. Послаблення «згуртованості населення» законодавець пов'язує з низькою мобільністю, слабкістю горизонтальних зв'язків та взаємним відчуженням жителів різних регіонів (як бачимо, концепт згуртованості розкривається в категоріях соціального капіталу [20, с. 811–812]). Проте в Стратегії недостатньо системно розкрито чинники такого стану речей, головним із яких визначено недосконалість транспортного сполучення, зокрема залізничного.

Стратегічна ціль державної регіональної політики до 2027 р. – «формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» – запропонована як своєрідна відповідь держави на проблему слабкої інтеграції регіональних просторів у загальноукраїнській. Ця стратегічна ціль розкладається на 5 оперативних цілей, кожна з яких містить певні завдання (див. табл. 3).

У межах Оперативної цілі 1 «Стимулювання центрів економічного розвитку (агломерацій, міст)» зроблено акцент на необхідності забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до їх складу, що засвідчує актуалізацію підвимірів «рівні можливості» та «локальні розбіжності в умовах життя» виміру «нерівності» концепції соціальної згуртованості Р. Бергер-Шмітт. Категорія рівних можливостей найбільш ґрунтовно розкривається в пріоритеті посилення потенціалу середніх та малих міст. У такий спосіб законодавець фактично визнає, що вимір соціальних нерівностей є вагомим чинником послаблення соціальної згуртованості українського суспільства. Як засвідчують актуальні дослідження [21–23], незважаючи на всі переваги реформи децентралізації у сфері соціально-економічного та інфраструктурного місцевого розвитку, її пролонгована імплементація поглибила і закріпила соціально-економічний розрив між децентралізованою та недецентралізованою Україною.

Таблиця 3

**Оперативні цілі та завдання з реалізації стратегічної цілі
щодо формування згуртованої держави**

<p><i>Оперативна ціль 1 «Стимулювання центрів економічного розвитку (агломерації, міста)»</i></p> <p>1. Посилення інтегруючої ролі агломерацій та великих міст.</p> <p>2. Посилення використання потенціалу розвитку середніх та малих міст</p>
<p><i>Оперативна ціль 2 «Збереження навколишнього природного середовища та сталого використання природних ресурсів, посилення можливостей розвитку територій, які потребують державної підтримки (макро- та мікрорівень)»</i></p> <p>1. Відновлення та розбудова територій, структурна перебудова економік регіонів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.</p> <p>2. Розвиток сільських територій.</p> <p>3. Створення умов для подальшого розвитку гірських територій українських Карпат.</p> <p>4. Реалізація морського потенціалу для розвитку приморських регіонів та відтворення навколишнього природного середовища Азовського і Чорного морів.</p> <p>5. Соціально-економічна трансформація територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства.</p>

6. Протидія кризам на територіях з особливими проблемами розвитку (сільські території у несприятливих умовах, малі монофункціональні міста, прикордонні території у несприятливих умовах).

7. Розвиток територій української частини Дунайського регіону та транскордонного співробітництва

Оперативна ціль 3 «Створення умов для реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях в український простір»

Оперативна ціль 4 «Розвиток інфраструктури та цифрова трансформація регіонів»

1. Цифрова трансформація регіонів.

2. Розвиток транспортної інфраструктури.

3. Розвиток інженерної інфраструктури.

4. Розвиток соціальної інфраструктури.

5. Розвиток інфраструктури безпеки.

6. Розвиток інфраструктури надання адміністративних послуг

Оперативна ціль 5 «Формування єдиного освітнього, інформаційного, культурного простору в межах всієї території України»

1. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади їх постійного перебування.

2. Доступ до соціальних та публічних послуг громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, а також прилеглих до них територіях.

3. Посилення соціальної захищеності ветеранів війни та членів їх сімей у територіальних громадах за місцем їх постійного проживання (перебування).

4. Підтримка програм міжрегіональної кооперації та обмінів між регіонами України.

5. Розвиток внутрішнього туризму.

6. Створення єдиного мовно-інформаційного простору.

7. Формування української громадянської ідентичності населення на основі суспільно-державних (національних) цінностей шляхом розвитку загальнодержавної системи національно-патріотичного виховання.

8. Створення умов для ефективного використання економічного потенціалу культурної спадщини.

9. Збереження культурної спадщини та захист традиційного характеру середовища

Друга оперативна ціль засвідчує реалізацію інклюзивного підходу в соціально-економічній площині – законодавець виділяє сім функціональних типів територій, що потребують особливої уваги держави, зважаючи на своє соціально-економічне (гірські, приморські території), соціально-політичне та

безпекове (прикордонні території, теорії поблизу проведення ООС) значення для країни в цілому. Пріоритетні завдання для реалізації цієї оперативної цілі передбачають здебільшого державну підтримку інфраструктурного розвитку цих територій, що в цілому орієнтована на покращення рівня добробуту та якості життя їхнього населення. По-перше, такі заходи можна розглядати у зв'язку із віссю «інклюдія – ексклюдія» за Дж. Дженсон [10], зважаючи на перспективу виходу цих територій із соціально-економічної ізоляції. По-друге, таке інклюдивне спрямування також кореспондує з орієнтиром на формування рівних можливостей та мінімізації «локальних розбіжностей в умовах життя», тобто йдеться про вимір соціальної нерівності в рамках концепції соціальної згуртованості Р. Бергер-Шмітт [13].

Третя оперативна ціль присвячена створенню умов для реінтеграції тимчасово окупованих територій в український простір. Примітно те, що в межах цієї мети законодавець визначає не лише напрями інфраструктурної розбудови цих територій, але й апелює до соціальних спільнот, що залишились там. Зокрема, завдання цієї цілі містять гарантії забезпечення захисту національних інтересів та недопущення порушення конституційних прав і свобод громадян України на тимчасово окупованих територіях, а також повноцінну реалізацію їхніх національно-культурних, соціальних та політичних прав. З одного боку, такий посил є важливим свідченням правової готовності до реінтеграції, з другого – він не є деталізованим та змістовно системним для того, щоб втілити ці процеси на рівні соціальних практик. Тим не менш, у декларативній площині варто визначити контекстуальність змісту цієї оперативної цілі вісі «приналежність – ізоляція» у межах концепції соціальної згуртованості Дж. Дженсон [10]. У цьому зв'язку реінтеграційний посил засвідчує визнання приналежності до соціальної спільноти (громадян України) та виступає чинником «виходу» зі стану соціальної ізоляції.

Четверта оперативна ціль присвячена розвитку інфраструктури та цифровій трансформації регіонів. Її секторальні завдання спрямовані на підвищення рівня якості надання адміністративних послуг, послуг у сфері соціального захисту населення, їхньої доступності, подолання цифрової нерівності. Зважаючи на це, виконання цих завдань кореспондує з підвиміром «якість інститутів» виміру «соціальний капітал», а також підвимірів «рівні можливості» та мінімізація «соціальної ізоляції» виміру «нерівності» концепції соціальної згуртованості Р. Бергер-Шмітт [13]. У рамках моделі соціальної згуртованості Дж. Дженсон завдання даної оперативної цілі можуть бути концептуалізовані за всіма «інклюдія – ексклюдія», «легітимність – нелегітимність».

Евристичним у рамках перспективи соціологічного осмислення є зміст п'ятої оперативної цілі, що спрямована на формування єдиного освітнього,

інформаційного, культурного простору в межах усієї України. У межах цієї цілі законодавець «виходить» із регіонального рівня на соціетальний рівень міжрегіональної взаємодії, звертаючи увагу на значущість підтримки програм міжрегіональної кооперації та обмінів між регіонами України, розвиток внутрішнього туризму (в соціологічній інтерпретації – соціальний капітал, що сполучає за Р. Патнемом). Саме в контексті цієї цілі: з'являється вимір соціального капіталу як компонент соціальної згуртованості; законодавець розширює коло інклюзивних груп, що потребують особливої підтримки держави (ветерани війни, внутрішньо переміщені особи); присутні соціокультурні компоненти соціальної згуртованості, що розкриваються у категоріях громадянської ідентичності, єдиного мовно-інформаційного простору, спільної культурної спадщини тощо.

Доступ до соціальних та публічних послуг громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях, у межах даної цілі розкривається в діяльній площині. Йдеться, зокрема, про перспективи формування соціального капіталу («особливості соціальної організації, такі як мережі, норми та довіра, що сприяють координації та співпраці задля взаємної вигоди» [24, р. 36]) у результаті забезпечення доступу громадян з окупованих територій до надання широкого спектру соціальних та публічних послуг на підконтрольній Україні території. Не менш значущою за формування інституційного підґрунтя для подальшої реінтеграції є «робота» з громадою, що приймає. У цьому зв'язку ми вбачаємо перспективним закріплення у Державній стратегії «створення умов для формування толерантного суспільства з метою підтримки постійного діалогу безпосередньо між різними групами громадян, що проживають по різні сторони лінії розмежування». Така норма набуває особливого значення в контексті виокремлення дослідниками цінностей згуртованого суспільства, до яких відносять: прийняття різноманіття, толерантність, довіру, повагу, реципрокність, людяність [25]. Трансляція цих цінностей на рівні різних інститутів соціалізації, їхня подальша інтеріоризація формуватиме необхідне соціокультурне підґрунтя для успішності реінтеграції населення тимчасово окупованих територій Донбасу та Криму.

Зауважимо, що дослідники феномену соціальної згуртованості дають різні відповіді на питання про те, які цінності потрібні для формування згуртованого суспільства. Прихильники підходу ціннісної гомогенності наполягають на необхідності наявності спільних цінностей, оскільки ціннісний консенсус посилює злагоду соціальних взаємодій [26]. Прихильники підходу ціннісної гетерогенності стверджують, що замість ціннісного консенсусу суспільство має сприяти конструктивному співіснуванню індивідів, які мають відмінні ціннісні орієнтації, проте поділяють цінності згуртованості, ключовою з яких є прий-

няття різноманіття [27]. Аналіз оперативної цілі засвідчує, що в Державній стратегії відображено підхід ціннісної гомогенності, підтвердженням чого є орієнтація на формування «суспільно-державних (національних) цінностей», перелік яких законодавець не уточнює.

Незважаючи на доволі системне «охоплення» компонентів соціальної згуртованості у декларативній частині Державної стратегії (на рівні формулювання цілей та завдань щодо їхнього виконання), суттєвим недоліком цього акта є фактична відсутність показників їхнього досягнення, наведених у додатку 4 Стратегії. Так, більшість із 15 показників моніторингу виконання цілі щодо формування згуртованої держави мають суто економічний зміст (наявний дохід, середньомісячна заробітна плата тощо), а опосередковане відношення до соціального капіталу як компоненти соціальної згуртованості має лише показник 13, який стосується частки населення, що відвідує бібліотеки, культурні заходи протягом року тощо. Наведені у Державній стратегії показники не містять жодного індикатора, що стосується вимірювання інтенсивності між-регіональної взаємодії, формування реінтеграційних умов, розвитку інфраструктури та цифрової безпеки, якості інтеграції внутрішньо переміщених осіб до приймаючих громад тощо. Це, у свою чергу, засвідчує декларативний характер реалізації стратегічної мети щодо формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах та неготовність до її повноцінної реалізації на практичному рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як засвідчив аналіз ключових нормативно-правових актів, що визначають напрями соціального розвитку українського суспільства, у 2020 р. в Україні здійснено нормативний «поворот» до концепції згуртованості, а формування згуртованої держави у різних вимірах визначено стратегічною ціллю реалізації державної регіональної політики на найближчі 7 років. Аналіз змісту Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року та Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки дозволяє підсумувати, що ключовий акцент у цих документах зроблено на пріоритетності подолання нерівностей та актуалізації інклюзивного підходу в державній соціальній політиці, що виходить за межі вузького законодавчого визначення ексклюзивних груп. Інші компоненти соціальної згуртованості, що пов'язані з виміром соціального капіталу (участь – пасивність; легітимність – нелегітимність за Дж. Дженсон; якість соціальних відносин та якість інститутів виміру «соціальний капітал» за Р. Бергер-Шмітт) практично не охоплюються державою на рівні наведених нормативних актів. Такий недолік є суттєвим бар'єром посилення соціальної згуртованості українського суспільства, оскільки представники академічного дискурсу соціальної згуртованості вбачають вимір соціального капіталу

основним компонентом соціальної згуртованості, у той же час вимір нерівностей розглядається ними як чинник, що впливає на неї. З другого боку, такий стан справ можна пояснити специфікою правових норм, що функціонально спрямовані на формування інституціональних умов для появи та відтворення соціальних явищ та процесів за участю різних соціальних суб'єктів. У цьому зв'язку такий акцент законодавця на подоланні нерівностей є зрозумілим та таким, що закріплює розмежування соціальної відповідальності між державою (за створення належних умов для посилення соціальної згуртованості на соціетальному рівні) та різними соціальними суб'єктами (що своїми практиками та взаємодіями на різних соціальних рівнях забезпечують відтворення згуртованості українського суспільства).

На рівні Державної стратегії регіонального розвитку закріплено територіальний підхід до згуртованості (на рівні регіональної та міжрегіональної взаємодії), у той же час актуальним убачається застосування в українському законодавстві секторального підходу, який би дозволив розширити механізми формування соціальної згуртованості не лише на рівні поселенських спільнот, але й на рівні внутрішньо- та міжгрупової взаємодії професійних спільнот в Україні. Крім цього, доречним, на нашу думку, є створення умов для розвитку різних форм громадського активізму та політичної участі та запровадження процедур, за допомогою яких можна ефективно «спитати» з влади. Перспективним убачається як подальше законодавче закріплення категорії «соціальна згуртованість», так і розроблення системи показників вимірювання цього соціального явища за аналогією до Системи індикаторів соціальної згуртованості у ЄС (докладніше див. [7]).

ЛІТЕРАТУРА

1. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / изд. подгот. А. Б. Гофман; примеч. В. В. Сапова. Москва: Наука, 1991. 572, [2] с.
2. Тённис Ф. Общность и общество: Основные понятия чистой социологии / пер. с нем. Д. В. Складнева. Москва: Фонд Университет; Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2002. 450, [1] с.
3. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения. *THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем*. 1993. Вып. 2. С. 94–122.
4. Social quality: from theory to indicators / edited by Laurent J. G. van der Maesen, and Alan Walker. Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2012. xiii, 322 p.
5. Chan J., To H.-P., Chan E. Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. *Social indicators research*. 2006. Vol. 75, No. 2. P. 273–302.

6. Jeannotte M. S. Social cohesion: Insights from Canadian research. Presented at the Conference on Social Cohesion. Hong Kong – November 29, 2003. URL: https://www.researchgate.net/publication/228981786_Social_cohesion_Insights_from_Canadian_research (дата звернення: 01.03.2021).
7. Jenson J. Defining and measuring social cohesion. Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development, 2010. ix, 34 p. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/151856/Jenson%20ebook.pdf> (дата звернення: 01.03.2021).
8. Council of Europe. Report of High-Level Task Force on Social Cohesion. Towards an Active, Fair and Socially Cohesive Europe. Strasbourg, 28 January 2008. URL: <https://rm.coe.int/report-towards-an-active-fair-and-socially-cohesive-europe-janv-2008-t/1680939181> (дата звернення: 01.03.2021).
9. Дейнеко О. О. Моделі емпіричної інтерпретації соціальної згуртованості: у пошуку універсальних компонентів. *Габітус*. 2021. Вип. 21. С. 11–18. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.21.1>.
10. Jenson J. Mapping social cohesion: The state of Canadian research. Ottawa: Canadian policy research networks, 1998. xi, 48 p. URL: https://www.academia.edu/26949106/Mapping_Social_Cohesion_The_State_of_Canadian_Research (дата звернення: 01.03.2021).
11. Bernard P. La cohésion sociale: critique dialectique d'un quasi-concept. *Lien social et Politiques*. 1999. No. 41. P. 47–59.
12. Dickes P., Valentova M., Borsenberger M. Construct validation and application of a common measure of social cohesion in 33 European countries. *Social Indicators Research*. 2010. Vol. 98, Issue 3. P. 451–473. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9551-5>.
13. Berger-Schmitt R. Considering social cohesion in quality of life assessments: Concept and measurement. *Social Indicators Research*. 2002. Vol. 58, Issue 1. P. 403–428.
14. Green A., Janmaat J. G. Regimes of Social Cohesion: Societies and the Crisis of Globalisation. Hampshire; New York, NY: Palgrave Macmillan, 2011. ix, 248 p.
15. Hulse K., Stone W. Social Cohesion, Social Capital and Social Exclusion. *Policy Studies*. 2007. Vol. 28, Issue 2. P. 109–128. DOI: <https://doi.org/10.1080/01442870701309049>.
16. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента від 30 верес. 2019 р. № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 01.03.2021).
17. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 25 верес. 2015 р. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html> (дата звернення: 01.03.2021).
18. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF> (дата звернення: 01.03.2021).
19. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серп. 2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#> (дата звернення: 01.03.2021).

20. Соціологія права: енциклопедичний словник / Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов, В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2020. 984 с.
21. Дейнеко О. О. Міжгрупові розколи в об'єднаних територіальних громадах: ризики послаблення соціальної згуртованості в децентралізованій Україні. *Соціологічні студії*. 2020. № 2 (17). С. 55–65. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2020-02-55-65>.
22. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. В. Романова та ін.; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2019. 192 с.
23. Соціально-гуманітарна сфера України в сучасних дискурсах: монографія / за заг. ред. О. Ю. Панфілова. Харків: ХІФ КНТЕУ, 2019. 284 с.
24. Putnam R. D. *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1993. xv, 258 p.
25. Ярская-Смирнова Е. Р., Ярская В. Н. Социальная сплоченность: направления теоретической дискуссии и перспективы социальной политики. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2014. Т. 17, № 4. С. 41–61. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_4/Iarskaya_Yarskaya_2014_4.pdf (дата звернення: 01.03.2021).
26. Schiefer D., Noll J. The Essentials of Social Cohesion: A Literature Review. *Social Indicators Research*. 2017. Vol. 132, Issue 2. P. 579–603. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1314-5>.
27. Spoonley P., Peace R., Butcher A., O'Neill D. Social cohesion: A policy and indicator framework for assessing immigrant and host outcomes. *Social Policy Journal of New Zealand*. 2005. Issue 24. P. 85–110.

REFERENCES

1. Djurkgejm, Je. (1991). *O razdelenii obshhestvennogo truda. Metod sociologii* [On the division of social labor. Sociology method] / izd. podgot. A. B. Gofman; primech. V. V. Sapova. Moskva: Nauka [in Russian].
2. Tjonnis, F. (2002). *Obshhnost' i obshhestvo: Osnovnye ponjatija chistoj sociologii* [Community and Society: Basic Concepts of Pure Sociology] / per. s nem. D. V. Skljadneva. Moskva: Fond Universitet; Sankt-Peterburg: Vladimir Dal' [in Russian].
3. Parsons, T. (1993). Ponjatie obshhestva: komponenty i ih vzaimootnosheniya [The concept of society: components and their relationships.]. *THESIS: teorija i istorija jekonomicheskikh i social'nyh institutov i sistem – THESIS: theory and history of economic and social institutions and systems*, 2, 94–122 [in Russian].
4. Maesen, L. J. G. van der, & Walker, A. (Eds.) (2012). *Social quality: from theory to indicators*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan.
5. Chan, J., To, H.-P., & Chan, E. (2006). Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. *Social Indicators Research*, 75(2), 273–302.
6. Jeannotte, M. S. (2003). Social cohesion: Insights from Canadian research. Presented at the Conference on Social Cohesion. Hong Kong – November 29. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/228981786_Social_cohesion_Insights_from_Canadian_research.

7. Jenson, J. (2010). *Defining and measuring social cohesion*. Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development. Retrieved from <https://www.files.ethz.ch/isn/151856/Jenson%20ebook.pdf>.
8. Council of Europe. Report of High-Level Task Force on Social Cohesion. Towards an Active, Fair and Socially Cohesive Europe. Strasbourg, 28 January 2008. Retrieved from <https://rm.coe.int/report-towards-an-active-fair-and-socially-cohesive-europe-janv-2008-t/1680939181>.
9. Deineko, O. O. (2021). Modeli empirychnoi interpretatsii sotsialnoi zghurtovanosti: u poshuku universalnykh komponentiv [Models of empirical interpretation of social cohesion: in search of universal components]. *Habitus – Habitus*, 21, 11–18. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.21.1> [in Ukrainian].
10. Jenson, J. (1998). *Mapping social cohesion: The state of Canadian research*. Ottawa: Canadian policy research networks. Retrieved from https://www.academia.edu/26949106/Mapping_Social_Cohesion_The_State_of_Canadian_Research.
11. Bernard, P. (1999). La cohésion sociale: critique dialectique d'un quasi-concept. *Lien social et Politiques*, 41, 47–59.
12. Dickes, P., Valentova, M., & Borsenberger, M. (2010). Construct validation and application of a common measure of social cohesion in 33 European countries. *Social Indicators Research*, 98(3), 451–473. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9551-5>.
13. Berger-Schmitt, R. (2002). Considering social cohesion in quality of life assessments: Concept and measurement. *Social Indicators Research*, 58(1), 403–428.
14. Green, A., & Janmaat, J. G. (2011). *Regimes of Social Cohesion: Societies and the Crisis of Globalisation*. Hampshire; New York, NY: Palgrave Macmillan.
15. Hulse, K., & Stone, W. (2007). Social Cohesion, Social Capital and Social Exclusion. *Policy Studies*, 28(2), 109–128. DOI: <https://doi.org/10.1080/01442870701309049>.
16. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [About the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030]: Ukaz Prezydenta vid 30 veres. 2019 r. № 722/2019. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> [in Ukrainian].
17. Peretvorennia nashoho svitu: Poriadok denniy u sferi staloho rozvytku do 2030 roku: Rezoliutsiia, pryiniata Heneralnoiu Asambleieiu OOH 25 veres. 2015 r. [Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the OOH General Assembly on 25 September 2015]. Retrieved from <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html> [in Ukrainian].
18. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky [State strategy of regional development for 2021–2027]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serp. 2020 r. № 695. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF> [in Ukrainian].
19. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku [State strategy of regional development for the period up to 2020]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 serp. 2014 r. № 385. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> [in Ukrainian].

20. Trebin, M. P. (Ed.) (2020). *Sotsiolohiia prava: entsyklopedychnyi slovnyk* [Sociology of law: encyclopedic dictionary] / Herasina, L. M., Panfilov, O. Yu., Pohribna, V. L. ta in. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
21. Deineko, O. O. (2020). Mizhhrupovi rozkoly v ob'iednanykh terytorialnykh hromadakh: ryzyky poslablennia sotsialnoi zghurtovanosti v detsentralizovanii Ukraini [Intergroup divisions in united territorial communities: risks of weakening social cohesion in decentralized Ukraine]. *Sotsioloichni studii – Sociological studies*, 2(17), 55–65. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2020-02-55-65> [in Ukrainian].
22. Zhalilo, Ya. A. (Ed.) (2019). *Detsentralizatsiia vlady: poriadok dennyi na serednostrokovu perspektyvu* [Decentralization of power: an agenda for the medium term]: analit. dop. / Zhalilo, Ya. A., Shevchenko, O. V., Romanova, V. V. ta in. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
23. Panfilov, O. Yu. (Ed.) (2019). *Sotsialno-humanitarna sfera Ukrainy v suchasnykh dyskursakh* [Socio-humanitarian sphere of Ukraine in modern discourses]: monohrafiia. Kharkiv: KhIF KNTEU [in Ukrainian].
24. Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
25. Jarskaja-Smirnova, E. R., & Jarskaja, V. N. (2014). Social'naja splochnost': napravleniia teoreticheskoi diskussii i perspektivy social'noj politiki [Social cohesion: directions of theoretical discussion and prospects for social policy]. *Zhurnal sociologii i social'noj antropologii – Journal of Sociology and Social Anthropology*, 17(4), 41–61. Retrieved from http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_4/Jarskaya_Yarskaya_2014_4.pdf [in Russian].
26. Schiefer, D., & Noll, J. (2017). The Essentials of Social Cohesion: A Literature Review. *Social Indicators Research*, 132(2), 579–603. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1314-5>.
27. Spoonley, P., Peace, R., Butcher, A., & O'Neill, D. (2005). Social cohesion: A policy and indicator framework for assessing immigrant and host outcomes. *Social Policy Journal of New Zealand*, 24, 85–110.

Дейнеко Александра Александровна, кандидат социологических наук, доцент кафедры социологии, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Украина

СОЦИАЛЬНАЯ СПЛОЧЕННОСТЬ КАК КАТЕГОРИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ: ОСОБЕННОСТИ КОНСТРУИРОВАНИЯ В УКРАИНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

Осуществлен социологический анализ конструирования социальной сплоченности как категории государственной политики. Анализируя содержание целей устойчивого развития Украины до 2030 г. и Государственной стратегии регионального развития на 2021–2027 гг., автор делает вывод о необходимости закрепления на

уровне правовых норм измерения социального капитала как компонента социальной сплоченности на социетальном уровне.

Ключевые слова: *социальная сплоченность, социологический анализ законодательства, социальный капитал, ценности сплоченности, социальные неравенства, реинтеграция, временно оккупированные территории.*

Deineko Oleksandra Oleksandrivna, PhD in Sociology,
Associate Professor of the Department of Sociology, V. N. Karazin Kharkiv
National University, Ukraine

SOCIAL COHESION AS A CATEGORY OF STATE POLICY: SPECIFICS OF CONSTRUCTION IN THE UKRAINIAN LEGISLATION

The article is dedicated to the sociological analysis of social cohesion construction as a category of state policy. Analyzing the content of Ukraine's sustainable development goals until 2030 and the State Strategy for Regional Development for 2021–2027, the author summarizes the need to determine at the level of legal norms the social capital measurement as a component of social cohesion at the societal level.

Keywords: *social cohesion, sociological analysis of legislation, social capital, values of cohesion, social inequalities, reintegration, temporarily occupied territories.*

